

KAZAKÇA İLE TÜRCENİN KARŞILIKLI ANLAŞILABİLİRLİĞİ ÜZERİNE

Ümran SİNİKÇI

I. Giriş

Çalışmanın konusu karşılıklı anlaşılabilirlik ele alınan sorun ise dil ile diyalekt arasındaki ayırımın saptanması.

Dilbilimde bir konuşma türünün diyalekt mi yoksa dil mi olduğunu belirlemek için kullanılacak ölçüt karşılıklı anlaşılabilirlik (mutual intelligibility) ölçütüdür. Bu dillik ölçüt sıradan bir kimsenin dil ile ilgili şu yalın sayılına dayanır: “Aynı dili konuşan” insanlar birbirlerini anlayabilirler, ya da tersi olarak birbirlerini anlamayan insanlar “ayrı diller” konuşuyorlar demektir. Rastgele seçilmiş ve karşı karşıya getirilmiş iki kişi düşünülecek olursa, bu iki kişi birbirlerini anlayabiliyorsa bunların idyolektlerinin karşılıklı anlaşılabilir olduğu yargısına varılır. Tersine bu iki kişi birbirlerini hiç anlamıyorsa idyolektleri arasında karşılıklı anlaşılabilirlik yoktur denir.

Doğal olarak, konuşup anlaşmak için karşı karşıya gelmiş ya da getirilmiş iki kişinin idyolektleri her zaman böyle kesin bir yargıya varmayı sağlayacak biçimde aynı ya da çok yakın ya da büsbütün farklı olmayabilir. Başka bir deyişle bu iki kişi birbirlerini arasına, bir dereceye kadar, şu ya da bu derecede bir güçlükle anlıyor olabilirler. Bu durumda yapılacak iş bu iki kişinin idyolektleri arasındaki karşılıklı anlaşılabilirlik oranını saptamaktır.

Bu çalışmada kiril alfabesiyle yazılmış iki metin, ana dili kazakça olan bir Kazak tarafından kazakça söylenişlerini veren kendi alfabemize aktarıldı. Metinlerden biri kazak tarafından okunuşuyla kasede kaydedildi. Bu metinler 10 türk deneğe biri okunuşuyla biri de dinletilerek biri de okutularak anladıkları kelimeleri saptandı. Denekler Türk Dili ve Çağdaş Türk Lehçeleri gibi bölümler dışındaki öğrencilerden seçildi.

Ancak çalışma, hiç türkçe bilmeyen bir Kazak bulunamadığından tek yanlı yani Kazakça’ dan Türkçe’ ye şeklinde yapılmıştır.

II. Lehçeler ve Kazakça

Kazakça Türk Lehçelerinden biridir. Kazaklar, Altay dağlarından Ural' a ve Omsk' tan Zereşan vadilerine kadar olan geniş bir sahada otururlar.

Aksan' ın tanımıyla lehçe dilin değişik ülkelerde ve bölgelerde yine aynı dil birliğinden kimselerce konuşulan değişik biçimdir. Türk lehçelerinin ses bilgisel yapısı Çağdaş Türk Lehçelerinde ortaya çıkan sesbilgisel kuralların hepsi tarihi özelliğe sahiptir. Lehçelerin sesbilgisel yapısında fazla farklar yoktur. Türk lehçelerinin sesbilgisel yapısında iki yön vardır:

1. ünlüler
2. ünsüzler' dir.

Ünlüler sistemine göre Türk lehçeleri sekiz ünlü fonemin mevcudluğuna göre bilinir. Bütün ünlülerin kullanımı ancak kelimelerin birinci sisteminde karakteristiktir. Eklerde ise a, e, ı, i ünlüleri kullanılır.

Kazakça' ya ünlü uyumu açısından bakıldığında büyük ünlü uyumunun tam olduğu görülür.

Tekin' e göre dil ile diyalekt arasındaki ayrımın saptanması ve belirlenmesi dilbilimin en çok tartışılmalı ve çözümlenmesi çok güç olan sorunlarından biridir. Bu iki deyim uzun beri o kadar çok ve değişik anlamlarda kullanılmıştır ki bazı ayırt edici özellikler bulunabilse bile bunları kesin çizgilerle ayırt etmek ve kullanılışları üzerinde ortak bir anlaşmaya varmak hemen hemen olanaksız gibidir.

Bununla birlikte belirli bir dil ya da dil ailesi göz önünde bulundurulursa birbirine benzer ya da yakın iki konuşma türünün (variety of speech) bir dilin diyalektler mi yoksa akraba fakat ayrı birer dil mi oldukları az – çok kesin çizgilerle ortaya konabilir.

III. Verilen Çözümlemesi

Ek' te de yer alan metinler deneklere dinletildikte ve okutulduktan sonra deneklerin bu metinlerden anladıkları sözcük sayısı tespit edildi. Her iki metinde de deneklerin anlayabildikleri sözcükler hemen hemen aynıydı.

Yazılı olarak deneklere verilen metinde:

Deneklerden yalnız biri ilk tümceyi ve son tümceyi tam karşılığıyla çevirmiştir. Bunların dışındaki tümcelerden 9 sözcüğü doğru olarak anlamıştır. Bir denek ise yalnız ilk tümceyi doğru olarak çevirmiştir. Diğer tümcelerden ise 7 sözcüğü doğru olarak anlamıştır.

Tümce açısından değerlendirildiğinde diğer denekler hiçbir tümceyi tam olarak anlamamışlardır.

Bir denek çevirdiği 11 sözcüğün birini yanlış 10 tanesini doğru anlamıştır.

Bir denek çevirdiği 5 sözcüğü doğru anlamıştır.

Bir başka denek çevirdiği 14 sözcüğün 3 tanesini yanlış anlamıştır.

Diğer bir denek ise çevirdiği 8 sözcüğün 1 tanesini yanlış anlamıştır.

Diğer 2 denekse çevirdikleri 7 sözcüğü de doğru anlamışlardır.

Dinletilen metinde ise okutulan metine göre denekler daha çok zorluk çekmişlerdir. Yine tümce açısından değerlendirilirse hiçbir denek bir tümceyi bile tam olarak anlamamıştır.

Deneklerden biri 3 sözcük dışında hiçbir sözcüğü anlamamıştır. 3 sözcüğünde 2'sini yanlış anlamıştır. Yanlış anlaşılan bu 2 sözcük diğer denekler tarafından aynı şekilde yanlış anlaşılmıştır.

Diğer 9 denneğin anladıkları ve yanlış anladıkları sözcükler de birbirine çok yakındır.

Dinletilen metinde doğru anlaşılan sözcüklerin sayısı 11 yanlış anlaşılan sözcüklerin sayısı ise 7' dir. Ve bu sözcükler tüm denekler de birbirine benzerlik göstermektedir.

Bu metinlerde anlaşılan sözcükler genellikle Türkçe' ye çok yakın olan sözcüklerdir. Denekler bir fonem farkı ile Türkçe' de bulunan sözcükleri tanımakta güçlük çekmemişlerdir.

Örneğin okutulan metinde;

men – ben / yılın – yılın / bitpesin – bitmesin / kün – gün / ulı – ulu dinletilen metinde yine, men – ben ve barlık – varlık

Bununla birlikte metinde geçen Türkçe' den hiç farklı olmayan sözcükler de doğal olarak çok kolay anlaşılmıştır.

Okutulan metinde: bayrak, taşı ve ata

dinletilen metinde: sen, ot ve birlik sözcükleri

Ancak bir sözün bilinmesi bütün tümcenin anlaşılmasına yetmediğinden denekler bu sözlerin bulunduğu tümceleri tam olarak anlayamamışlardır.

Bazı denekler Kazakça anlamlarının başka olabileceğini düşünmeksizin Türkçe' deki eş sesli karşılıklarıyla aynı saymışlardır.

Ör: okutulan metinde: yeni anlamına gelen jana “sana” kutlu anlamına gelen kutti gitti, diyen anlamına gelen degen degen açsın anlamına gelen jarsın yansın şeklinde anlamlandırılmıştır.

Dinletilen metinde: geniş omuzlu anlamına gelen ken ıyktı – kim yıktı kalem anlamına gelen kalam kalan, kaş anlamına gelen kas, kaz ve bir denek tarafından atlamaktadırlar anlamına gelen sekirüwde teşekkürler şeklinde anlamlandırılmıştır.

IV. Sonuç

Anlaşılabilirliğin özellikle de dinletilen metinde bu kadar düşük olması Kazakça' nın Türkler için bir diyalekt değil bir dil olduğunu söyleyebiliriz.

Kazakların Türkçe' yi anlama yeteneklerinin de böyle bir testle ölçmemiş olmamakla birlikte aşağı yukarı bu civarda olacağını tahmin edebiliriz.

Uygulanan metinlerdeki Kazakça tümcelere bunların Türkçelerini karşılaştıran bir okuyucu kazakların da Türkçe' yi anlamakta en az bizim kadar güçlük çekeceğini tahmin edebilir. Bu durumda Kazakça ile Türkçe' nin bir dilin diyalektleri olduğu iddia edilemez.

KAYNAKÇA

Tekin, Talat, Türkçe ve Kazakça Arasındaki Karşılıklı Anlaşılabilirlik, Dil Dergisi
Aksan, Doğan, Lehçebilim, Her Yönüyle Dil ve Ana Çizgileriyle Dilbilim.
Hazai, George, Türk Dilleri
Aytbaeva, Feride, Nevruz Dede' ye mektup: Jelmaya, 2000,Kahtap, s. 7 –8

EK

Okutulan Metin:

Jana Jılın, jana küniz kutlı bolsın. Turannız bayrağı men otanı bolmasın degen kastar tas bolsın. Köktemdegi samal eş bitpesin. Ağaştar bürşik jarsın. Jana künimiz beybitişilik pen süyispenşilik meyranı bolsın.

Ata ulıstız ulı küni kuttı bolsın.

Söyikti nemerez.

Türkçesi:

Yeni yılın, yeni günün kutlu olsun. Turan' ın bayrağı ve vatanı olmasın diyen düşmanlar taş olsun. İlbahardaki ılık rüzgar hiç bitmesin. Ağaçlar tomurcuk açsın, yeni günümüz barış ve sevgi bayramı olsun.

Ata (dede)i ulusun ulu günü (Nevruz) kutlu olsun.

Sevgili torunun.

Dinletilen metin:

Jap – jasıl jaylaw askar tawlardın bawnayı, tigilgen ordalar, bakıttı jüzder...Endi mine, men de senin balalık şağına sapar şekkendey boldım. Ertegi, destandarındağı kalam kas, piste murın, kumis manday suluw flar men ken ıyıktı, tepse temir üzer möert jigitter kol ustasıp ot üstinen erili – berili sekirip, meyram dı toylawda. Berinin jüzderinen kuwanış izderi baykaladı. Barlığı da bir – birinin kolınan ustap, “birlik – birlik”, dep, ot üstinen sekirüwde. Men de özimdi ustay almay sol jastardın katarına kosılıp, “birlik – birlik” dep sap tüzedim.

Türkçesi:

Yemyeşil yayla, yüksek dağların konu, dikilmiş çadırlar, mutlu yüzler... İşte şimdi ben de senin çocukluğuna yolculuk etmiş gibi oldum. Masal destanlarındaki kalem kaş, çekirdek burun(lu), gümüş alın(lı) güzeller ile geniş omuz(lu). Tepinirse demiri koparan mert yiğitler el el ele tutuşarak ateş üstünden oraya – buraya atlayıp, bayramı kutlamaktadırlar. Hepsinin yüzlerinden sevinç izleri farkediliyor. Hepsi de birbirinin elinden tutarak “birlik – birlik” diye ateş üzerinden atlamaktadırlar.

Ben de kendimi tutamayıp o gençlerin arasına katılıp “birlik – birlik” diye sırasına girdim.